

The Project Gutenberg eBook of Om viljans frihet: Ett föredrag, by Frans von Schéele

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Om viljans frihet: Ett föredrag

Author: Frans von Schéele

Release date: March 19, 2006 [EBook #18017]

Language: Swedish

Credits: Produced by Jeroen van Luin and the Online Distributed Proofreading Team at <http://www.pgdp.net>

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK OM VILJANS FRIHET: ETT FÖREDRAG ***

OM VILJANS FRIHET

ETT FÖREDRAG

AV

FRANS v. SCHÉELE

ÖSTERSUND

A.-B. JÄMTLANDS TIDNINGS TRYCKERI
1922

Vad jag i afton skall tala om, är varken den politiska friheten eller om människans förmenta rätt att handla fritt, oberoende av alla sedliga bud. Utan min nuvarande uppgift är en filosofisk-psykologisk föreläsning om detta problem: har människan i och med sin vilja en förmåga att själv bestämma sig för den ena eller andra av olika möjligheter, har hon i denna bemärkelse en *fri vilja*, eller är vår vilja alltid bunden av kausalitetens nödvändighet, så att hon i varje ögonblick endast kan vilja ett, nämligen det vartill hon tvingas av sin förtids och den nuvarande situationens förenade orsaker?

Över detta problem ha mänsklighetens alla stora tänkare grubblat och spekulerat, utan att komma till någon lösning av den art, att den tillvunnit sig allmänt erkännande. Än i dag stå de motsatta meningarna i denna fråga så skarpt mot varandra, som de någonsin det gjort, sedan problemet först kom under debatt.

Somliga tänkare antaga och försvara den mänskliga viljans frihet och se i den människans egentliga adelsmärke, det som höjer henne såsom person över naturen, över den opersonliga verkligheten med dess bundenhet av naturlagarna. Denna åsikt är den filosofiska frihetsläran eller *indeterminismen*.

Andra däremot förfäktat den rakt motsatta åsikten, frihetsförnekelsen eller *determinismen*. Enligt denna åsikt finnes aldrig för viljan några olika möjligheter att välja emellan, utan världsförloppet är en oändlig kedja av orsaker och verkningar, i vilken varje länk är genom en oblidkelig nödvändighet bunden vid de andra länkarna. Och i den kedjan har ock den mänskliga viljan sin bestämda, ödesbundna plats, och varje hennes beslut är sådant det måste vara i följd av sitt inordnande i orsakskedjan. Människan tror sig äga en fri vilja och med en viss grad av självständighet fatta sina beslut. Men detta är blott ett självbedrägeri, grundat på hennes okunnighet om de orsaker, som i varje ögonblick framkallar viljeytringen såsom sin ovillkorliga verkan. Lika gärna kunde stenen, som i följd av tyngdlagen med en viss bestämd hastighet faller till marken, inbilla sig att den med egen kraft bestämde sin rörelse. Om den under sitt lopp genom luften vaknade till medvetande skulle den kanske falla offer för en sådan dess självkänsla smickrande illusion, då den icke visste varifrån den kom och vad som drev den ned mot marken. Människan är just i en liknande situation. Omedveten födes hon hit till världen och vaknar till medvetande, sedan hon väl börjat sin verksamhet. Okunnig om de krafter, som sätta henne i rörelse, inbillar hon sig äga en självständig rörelseförmåga och själv med sin vilja länka sitt öde.

En smula reflektion borde emellertid befria henne från denna dåraktiga illusion. Vad har hon för rätt att tro sig stå utanför det system av orsaker och verkningar, som i övrigt reglerar allt inom universum? Å nej, hon är inom detta blott ett litet obetydligt stoftgränd, som liksom all annat ledes av naturlagarnas undantagslösa nödvändighet. Vare sig att hon utför ett beundransvärt hjältedåd, som gjuter en ärans gloria kring hennes hjässa, eller fläckar sitt namn genom en föraktlig, brottslig handling, i bådaderna fallen handlar hon så, som hon måste handla i följd av de ärftliga anlag, med vilka hon blivit född, den utveckling dessa anlag fått genom hennes föregående liv och den situation, i vilken hon nu försatts. Att tänka sig något annat än endast en dårskap, viljefriheten är endast ett "asylum ignorantiae", en okunnighetens tillflykt, från vilken den tänkande och bildade människan måste hålla sig fjärran. "Sanningen skall göra eder fria", säger ett gammalt påståande; nej, tvärtom, sanningen skall lära oss, att vi äro alltigenom ofria.

Detta är de två åsikterna, som stå så oförsonliga mot varandra,—*indeterminismen*, som jakar viljans frihet, *determinismen*, som nekar den.

Må vi något lyssna till de skäl, som anföras från vardera hållet, och till sist söka väga skäl mot skäl.

Låt oss först höra de skäl, som *indeterministerna* åberopa.

Deras huvudargument är helt enkelt detta: viljans frihet är ett faktum, som vi i vår inre erfarenhet kunna konstatera med minst lika stor visshet som något som helst i den yttre erfarenheten givet faktum. Vi äga en fri vilja, ty vi känna oss fria. Vi märka, huru vi själva fritt bestämma oss, när vi välja mellan olika handlingsmöjligheter. Att tvivla på detta vårt eget omedelbara medvetandes inre vittnesbörd, är minst sagt lika orimligt, som att betvivla tillvaron av den yttre värld, som vi fatta med våra sinnen.

Vi kunna visserligen taga miste om de motiv, som påverka oss i beslutets ögonblick. Vi kunna t. ex vid ett visst tillfälle tro oss handla rent oegennyttigt, under det att i själva verket en i vårt självslivs omedvetna djup fördold egoism väsentligt påverkat oss. Men att därav draga den slutsatsen, att hela frihetsmedvetandet är en illusion är att "kasta ut barnet med badvattnet". Vi äro visserligen mången gång mera ofria än vi tro, men det finnes ock tillfällen, då vi med sådan klarhet ställa de olika handlingsmöjligheterna mot varandra och under överläggningen så tydligt mäta deras värden i jämförelse med varandra, att frihetsförnekelsen blir en ren orimlighet.

Då emellertid detta argument ej verkar på deterministerna, utan dessa hålla för en tom illusion, vad indeterministerna anse vara ett oförnekligt inre faktum, så gå de sistnämnda ett steg längre och hänvisa till de följder, som frihetsförnekelsen skulle ha för vår livsåskådning i det hela och för livet självt.

Hava vi icke en fri vilja, så finnes för oss intet som förtjänar kallas plikt och därmed över huvud ingen moral. Om det icke finnes för oss några olika handlingsmöjligheter, så finnes heller intet moraliskt "böra", utan endast ett naturnödvändigt "måste". Men då äro ock alla handlingar av samma moraliska värde eller, rättare sagt, moraliska värdelöshet. Ingen skillnad finnes då mellan gott och ont, mellan dygd och last, mellan rätt och orätt. Allt moraliskt ansvar försvinner, ingen rår själv för huru han handlar. Man handlar alltid så, som man *måste* handla. Därmed punkt och slut.

Men hur skall ett mänskligt samhälle på en sådan grund kunna byggas upp? Staten kan visserligen även med deterministiska förutsättningar anse sig berättigad att mot vissa handlingar använda straff såsom ett statens medel till självförsvaret. Men hur skall det kunna vara rättvist att i sådant syfte tillfoga brottslingen lidande, då denne lika litet rår för att han handlar samhällsvidrigt, som de andra ha någon personlig förtjänst i och med sitt rättrådiga handlingssätt. Och huru skall man från deterministiska förutsättningar kunna bygga upp något kulturliv eller över huvud bygga upp något alls? Skall icke föreställningen om alltings nödvändighet, beröva vår vilja dess energi. Allt sker ju enligt den deterministiska åsikten, även om vi lägga armarna i kors, varför då röra dem? Man har ju hos turkar och ryssar historiskt sett, huru fatalismen verkar till företagsamhetens försvagande. Liknande verkan på individerna och folken måste all determinism få, om den verkligen blir den härskande livsåskådningen och dess anhängare icke, sin åsikt till trots, i de enskilda fallen själva låta sig av frihetsillusionen eggas till handling.

En annan avskräckande följd drager determinismen med sig, nämligen en all livslycka dödande pessimism. Hur skola vi nämligen kunna bevara den för livet behöfliga optimismen, om vi med deterministerna taga allt, som sker världen, såsom i världsplanen ingående rent nödvändiga beståndsdelar. Här sker så mycket ohyggligt, mödrar mörda sina barn, män plåga sina hustrur till döds, världskrig utkämpas och makt sättes med våld i rättens ställe. Om nu allt detta ingår i den av evighet bestämda livsplanen, hur skola vi då kunna bevara, vår tro på livet? Är icke från denna synpunkt determinismen en rent ohygglig världsåskådning, inför vilken vi måste rysa tillbaka? Den ger sig ut för att vara frukten av allvarligt sanningssökande, men förutsätter den icke för att bliva uthärdlig antingen ett lättsinne, nog ytligt för att aldrig befatta sig med några värdeomdömen om världen, eller ett hjärta nog kallt, för att icke erfara några djupare mänskliga känslor?

Sannerligen man måste ha starka skäl för att låta sig drivas till en så livsfientlig världsåsikt. Vilka äro då de argument, som deterministerna åberopa?

Den form av determinism, som först möter oss i filosofiens historia, är den *psykologiska determinism*, som formulerades av *Sokrates* i hans ryktbara sats: "Den, som vet det rätta, gör det

rätta; ingen handlar frivilligt orätt, utan endast därför att han ej vet det rätta".—Denna uppfattning var naturlig för Sokrates i följd av den entusiasm, som hos honom väckts genom upptäckten av den begreppsmässiga kunskapens allmängiltiga värde. Det citerade påståendet innebar nog också för Sokrates en rent personlig sanning: hans karaktär var sådan, att han ej ett ögonblick kunde frestas att handla mot bättre vetande. Men hur är det i det stycket med oss andra? Ack, huru ofta måste vi icke instämma i den romerske skaldens ord: "Video meliora proboque, deteriora sequor" (jag inser och skänker mitt gillande åt det bättre, men jag följer det sämre)! Det är så många gånger ej huvudet, utan hjärtat, som styr våra handlingar. Vi kunna därför alltför väl veta det rätta, men göra det orätta. Insikten binder icke vår viljas frihet. Snarare bestämmas våra åsikter särskilt på det moraliska området mera av våra känslor och vår vilja än dessa ledas av åsikterna.

Samma psykologiska misstag, som Sokrates i detta hänseende begick, präglade också den allmänna tankeriktningen under det tidevarv, som just därför kallas *upplysningstiden*, den tid, då man trodde att i stort sett inte annat behövde göras för att föra kulturen framåt än höja förståndets upplysning. Med fördomarna och vidskepelsen skulle ock brotten och lasterna försvinna.

Nogsamt har historien nu visat oss "sena tiders barn" grundlösheten av denna intellektualistiska optimism, som för övrigt vederlagts redan genom kristendomens djupa syndmedvetande och inom vetenskapen fick sin dödsstöt genom Kants lära om "det radikalt onda" hos människan.

Den för *medeltiden* specifika formen av determinism var den som vi kunna kalla den *teologiska determinismen*. Enligt denna såg man i Guds allmakt och allvetande hinder för människans viljefrihet. Om människan kunde själv något fritt besluta och utföra, så skulle hon ju kunna rubba Guds allmänna världsplan och gäcka det allvetande, med vilket Gud av evighet, förutsett allt vad som skall hända och ske, däribland även varje enskild mänsklig handling, den därför ej kan bli någon annan, än den av Gud förutsedda och därför allt från tidernas morgon förutsedda. Till detta åskådningssätt bekände sig *Augustinus* i sin predestinationslära och även *Luther*, som fällt det drastiska yttrandet: "människan är en häst; rides den av Gud, så kommer man till himlen; men rides den av djävulen, så bär det till helvetet".

Denna åsikt röjer en alltför låg uppfattning av Guds väsen och vårt förhållande till honom. När man i Guds allvetande ser ett hinder för människoviljans frihet, visar man, att man fattat Guds tänkande såsom underkastat tidstillvaros brister. Man har därvid förbisett, att Gud är evig, och att evighet ej betyder tillvaro i all tid, utan upphöjdhet över allt vad tid heter. För Gud finnes intet "före" och "efter", utan skola vi med en från vår värld hämtad bild positivt uttrycka formen för den gudomliga verkligheten, så lever han i ett ständigt "nu". Att hos honom tala om ett förutseende, ett vetande på förhand, som sedan behöver bekräftas av verkligheten, är en krass orimlighet och att i ett sådant gudomligt förutseende antaga ett hinder för viljans frihet är lika stridande mot de sanna gudsbegreppen som mot en riktig uppfattning av människans väsen. Även hon tillhör med sitt innersta väsen evighetsvärlden och hennes tidsliv är därav blott ett ofullkomligt fenomen.

När man i Guds allmakt ser ett hinder för människans viljefrihet, har man fattat förhållandet mellan Gud och människan på ett alltför yttre sätt. Man har föreställt sig Guds makt och människans makt såsom bredvid varandra, såsom tvenne konkurrerande makter, av vilka ej den ena kan vara en allmakt, utan att den andra blir alldeles maktlös. Men har man då gjort klart för sig, vad det betyder att på detta sätt beröva människan all makt? Det skulle konsekvent innebära ett fullkomligt förintande av hennes väsen. Hon skulle då ej ens kunna liknas vid den häst, som rides av Gud eller av djävulen, utan hon skulle vara ett rent intet, som ej kunde ridas varken hit eller dit. I verkligheten stå vi icke i detta yttre förhållande till Gud, utan "i honom leva vi, röras vi och hava vår varelse", liksom från andra sidan sett, han är icke utom oss, utan inom oss, utgör vårt eget innersta *jag*. All vår makt är därför på samma gång hans makt; och vår viljas frihet, dess upphöjdhet över naturnödvändighet, är just ett uttryck för vår delaktighet i den gudomliga allmakten. Det är därför så långt ifrån, att Guds allmakt hindrar vår frihet, att tvärtom vår vilja är fri endast i samma mån som Guds makt verkar inom oss. Det är detta vi kalla Guds nåd, och denna är på samma gång vår högsta frihet.

Ingen av de nu antydda formerna av determinismen, varken den psykologiska eller den teologiska, är emellertid den specifikt nutida formen av determinismen. Denna är en helt annan; vi leva ej längre i någon naivt optimistisk upplysningstid, ej heller i en tid, då det religiösa betraktelsesättet utövar tankeledningen. Utan nu är det naturvetenskapen, som sitter i kulturens högsäte och vill trycka sin prägel på hela världsåskådningen. Vår tids form för förnekandet av viljans frihet är därför vad man kan kalla den *naturalistiska determinismen*.

För denna skulle jag icke kunna redogöra utan en rätt utförlig framställning av den s.k. *naturvetenskapliga världsåskådningen*, och kritiken av denna skulle ock egentligen kräva ett större utrymme, än här nu står mig till buds. Men rörande den nämnda världsåskådningen har jag redan något yttrat mig i min förra föreläsning här om "Vår tid och religionen". Jag anser mig därför nu kunna inskränka mig till att blott fullständiga denna kritiska framställning genom några få anmärkningar, särskilt rörande naturalismens skäl för förnekandet av viljans frihet.

Den naturalistiska världsåskådningen är vanligen en radikal materialism, som vill förklara allt ur *kraft* och *materia*. Båda fattas såsom eviga i betydelsen av ej i tiden uppkomna och ej heller i tiden förgångliga. Materien med dess oändliga massa av atomer och molekyler har alltid funnits och skall alltid förbliva, till sitt väsen sig ständigt lik, ehuru under kraftens eller energiens inverkan den är försatt i ständig rörelse och därunder smådelarna stå i växlande relationer till

varandra och ingå i olika sådana mer eller mindre kortvariga kombinationer, som vi kalla de yttre tingen. Även energien är ouppkommen och oförgånglig. Dess kvantum är oföränderligt; ehuru den kan växla former, än framträda såsom kemisk energi, än såsom ljus eller värme, magnetism eller elektricitet, än såsom mekaniskt arbete o.s.v., behåller den ständigt samma energimängd, när den ena energiformen enligt bestämda ekvivalensmått utan kvantitetsförändring förbytes i den andra. I detta materiella universum ingår enligt den materialistiska naturalismen också själslivet, som intet annat är än vissa molekylära rörelser i hjärnans gangliceller. Över huvud är allt vad som sker i universum intet annat än rörelser, och dessa bestämmas i allo av de eviga naturlagarna.

Om naturalismen ej utvecklar en sådan radikalt materialistisk psykologi utan i viss mån erkänner en specifikt psykisk verklighet, så antager den dock att viljan alltigenom är bunden genom inflytandet av i tiden föregående orsaker. Man fäster då uppmärksamheten vid att viljan aldrig bestämmer sig utan vissa känslor såsom *motiv* och gör gällande att hon därvid med nödvändighet bestämmas genom det vid tillfället starkaste motivet.

Att i en sådan världsåskådning ingen plats finnes för en fri vilja, är ju givet. Allt är i den så fattade världen naturnödvändigt bestämt. Ingenstädes finnes några olika reala möjligheter; endast ett är i varje fall verkligt och detta på samma gång nödvändigt. Att antaga en fri vilja, är att förneka kausalitetens universalitet och detta detsamma som att beröva naturforskningen en av dess oundgängliga postulater och öppna dörren på vid gavel för allsköns vidskeplig tro på underverk och trolldom. Kunde en fri vilja ingripa på någon punkt i världsförloppet, så skulle därigenom energiens kvantum än kunna ökas, än minskas, och lagen om kraftens bestånd—den andra oundgängliga förutsättningen för allt vad naturvetenskap heter—vara störtad.

Väl må indeterministerna klaga över att naturalismen berövar dem en mängd av deras käraste älsklingsföreställningar, rycker undan stöden för den konventionella moralen, fyller i klyftan mellan moralisk skuld och förtjänst, kräver en annan grund än den gamla för straffbarheten o.s.v. De klaga, men—de klaga dumt; ty man skall ej klaga över det, som är nödvändigt, utan endast lära sig att klokt och ödmjukt finna sig däri och "göra en dygd av nödvändigheten".

Luften är tunn däruppe på vetenskapens höjder, men man måste vänja sig att andas den luften. Egentligen är den i hög grad hälsosam. Det är också kallt däruppe. Men man måste härda sig och lära sig att stå ut med den temperaturen. Och så höja de naturalistiska deterministerna stolt sina kalla huvuden i den tunna luften och tro sig kunna leva utan de livslögner, som vi andra stackare så hänga oss fast vid.

Vad skola vi nu å vår sida säga om denna världsåskådning? Vilja vi för dess lag släppa vårt evangelium?

Pascal har en gång sagt: "hjärtat har sina skäl, som förståndet ej förstår sig på." Naturalismen går till ytterlighet i underkännandet av dessa hjärtats skäl, vilka i själva verket äro ännu betydelsefullare för oss människor än alla förståndets skarpsinniga argument.

Uppgiften är att utbilda en världsåskådning, som tillfredsställer på en gång huvudets fordringar och hjärtats krav. Det gör *icke* naturalismen, och därmed är denna världsåskådning enligt min åsikt dömd.

Det är en ensidig världsåskådning, som godtyckligt till all verklighet utsträcker vad endast gäller om den oorganiska naturen. Redan när det gäller att förklara livsföreteelserna hos de organiska varelsena, hos växter och djur, visar sig otillräckligheten av den mekaniska naturförklarings principer. Det finnes hos dem något mer än de fysiska och kemiska förloppen, vilka kunna reduceras till en mekanisk kausalitet. Det gör sig här gällande särskilda teleologiska principer, som på något sätt leder naturförloppen i ändamålsenlig riktning, d.v.s. för fyllande av den organiska varelsens livsbehov. Dessa principer är det vi sammanfatta under namnet *liv*, och detta, livet, kan icke på naturalismens sätt förklaras.

Redan här möter man något, som står över den rena naturkausaliteten,—visserligen ännu icke en fri vilja, men en sorts förebud därtill.

Ännu tydligare bliva dessa förebud, så snart man från betraktelse av det kroppsliga livet skrider över till iakttagande av själslivet, till de olika yttringarna av medvetande. Därmed föres man över från naturen till *anden*, som har sina egna lagar, helt andra än naturlagarna.

Inom sinnesförmåelserna är man ännu delvis bunden vid de yttre intrycken. Så långt som föreställningsförloppet kan förklaras genom idéassociationerna, kan man ännu väsentligen röra sig med orsaksförklaringar. Men när man så kommer till det logiska tänkandet, visa sig alla sådana förklaringsförsök otillräckliga. Därmed är man inne på ett andligt område, där personligheten själv väsentligen bestämmer sitt innehåll.

Sedan man konstaterat denna tankens relativa självständighet, förvånas man ej över att finna ock en viss självständighet eller frihet hos viljan. I dennas lägsta yttringar, drifterna och instinkterna, har ännu naturkausaliteten ett dominerande inflytande. Rester av detta stå ännu kvar hos begären, där det tillfälliga godtycket råder. Men kommer man så vid sin betraktelse över till den egentliga viljan, som bestämmer sig, efter klar överläggning, med fullt medvetande fattar sina beslut och avsiktligt utför dem i handling,—ja, då är man inne på den fria viljans område. Denna medvetna vilja bär själv vittne om sin frihet, den känner sig fri, vet sig fri—och *är* därför fri.

Mot det deterministiska argumentet om att viljan i varje fall bestämmas av det starkaste motivet,

framhåller jag först och främst att enligt regeln motiven äro kvalitativt skilda, så att valet mellan dem icke kan avgöras efter ett rent kvalitativt förhållande mellan starkare och svagare. För övrigt är att märka, att vi genom vår makt över uppmärksamheten kunna inverka på motivens styrka. Det motiv, som vi uppmärksamma, förstärkes, det som vi ej uppmärksamma försvagas. I viss mån kan därför vår vilja själv bestämma motivens styrka.

Men hur går det då med kausalitetslagen och lagen om kraftens bestånd, dessa naturforskningens grundprinciper, och hur går det därför med naturvetenskapen själv, som bygger på deras tillämpande?

Därför behöver man icke hysa någon farhåga. Intet hindrar naturvetenskapen att på sitt område framgent använda dessa principer, ehuru den ej har rätt att utsträcka dem över naturens område till andens, om vilken naturvetenskapen alls ej handlar, om den är nog kritisk att iakttaga sina naturliga gränser.

Ja, men om människan med sin fria vilja kan ingripa i naturförloppen, hindras ej därigenom säkerheten i alla naturvetenskapliga beräkningar och förutsägelser? Härvid bör man besinna, att även deterministerna sakna alla resurser för att säkert förutsäga mänskliga handlingar. Även om de taga för givet, att alla sådana ledas av en mekanisk kausalitet, äro de genom det mänskliga själslivets invecklade beskaffenhet hindrade att så genomskåda detsamma, att de kunna förutsäga de mänskliga handlingarna. Klokt nog avhålla sig därför även deterministerna från varje försök till säkra förutsägelser på de områden, där de kunna vänta sig ingrepp av mänskliga viljor. Resultatet med avseende på de naturvetenskapliga beräkningarnas räckvidd är sålunda faktiskt precis detsamma, vare sig man utgår från deterministiska eller indeterministiska förutsättningar.

Kausalitetslagen är för övrigt alls icke ett axiom, vars allmängiltighet på något sätt är självklar. Den är endast ett teoretiskt postulat, en arbetshypotes, som man har allt skäl att använda, så långt som den visar sig stämma med erfarenheten och verkligt underlätta den vetenskapliga förklaringen, men heller icke ett enda steg längre. Att pocka på dess giltighet på ett område, där den tvärtom försvårar förklaringen, är endast en kortsynt envishet, som alls intet har att göra med sunda vetenskapliga metoder.

Och vad är det erfarenhetsmässiga upphovet till orsaksbegreppet? Inom naturen erfara vi aldrig det inre band, som binder orsak vid verkan. Utan uppslaget till begreppet i fråga har man hämtat från erfarenheten om viljan såsom orsak till sina handlingar. Föreställningen om naturorsaker utgör sålunda alltid ytterst en frukt av en viss antropomorfistisk naturuppfattning. Man har utgått från erfarenheten av viljans fria kausalitet; när man sökt tillämpa denna på naturen, har man måst modifiera begreppet, sätta en mekanisk kausalitet i stället för den fria, personliga kausaliteten. Sedan den modifikation i naturförklaringens intresse skett, vill man vända om analogien och utsträcka den mekaniska kausaliteten även till viljan! Är icke det oberättigade i ett sådant analogislut påtagligt?

Och lagen om kraftens bestånd, rubbas den av indeterminismen? Det är icke otänkbart att viljan kunde ingripa i naturförloppet utan att varken öka eller minska energiens kvantum, nämligen genom att redan befintliga latent krafter av viljan tvingas att utlösa sig i levande kraft.

För övrigt gäller denna lag endast om ett inom sig slutet och begränsat naturområde. Tillämpad på universum i det hela är den meningslös, ty universum är oändligt. Att där tala om ökning eller minskning är påtagligen orimligt.

Med denna kortfattade framställning anser jag mig visst icke hava löst viljefrihetens gamla och alltid lika aktuella grubbelproblem. Jag har på sin höjd givit några svaga antydningar om i vilken riktning lösningen enligt mitt förmenande bör sökas.

Längre lär man heller icke kunna komma med en enda föreläsning. En i någon mån tillfredsställande lösning kan problemet ej få annat än mot bakgrunden av en hel världsåskådning, sålunda såsom en integrerande detalj inom ett fullständigt filosofiskt system.

Här nu ytterligare blott några antydningar om vad art den världsåskådning måste vara, inom vilken friheten kan finna en plats.

Att den icke rymmes inom naturalismens rämärken, har jag redan sökt klargöra. Frihetens filosofi måste vara ett tvåvärldssystem, d.v.s. en världsåskådning, som antager att bakom och över den sinnliga världen finnes en annan och högre värld, en evighetsvärld, höjd över tid och rum. Såsom exempel på sådana världsåskådningar hänvisar jag till Platons idélära, Kants transscendentalfilosofi eller Boströms personlighetsfilosofi.

Den osinnliga världen lära vi aldrig känna, om vi blott utgå från en rent teoretisk bearbetning av erfarenheten. Utan till kunskapen därom komma vi endast, om vi därjämte utgå från våra känslors krav och vårt viljelivs fordringar och bygga världsåskådningen mera på moral och religion än på naturvetenskap, låta lika väl intuitionen tala, som använda reflexionens abstrakta slutledningar.

Men en filosofi, som går sådana vägar—invänder man—den blir icke vetande utan tro, och den förtjänar därför icke namnet vetenskap.

Nå, på namnet kommer intet an. Kalla en sådan världsåskådning, vad ni vill; det är i alla fall en sådan vi behöva för vårt *liv* och—för att med lugn kunna se *döden* an.

Ja, jag vill i min frihetslära gå ännu ett steg längre.

Viljan är icke av naturen fri, utan har att själv göra sig fri, nämligen genom att med egen kraft tygla och besegra begären och därigenom steg för steg utveckla sig till den frihetsvarelse, som är den sedliga karaktären.

Men för att kunna utföra det frigörelseverket, fordras först och främst, att man tror på dess möjlighet, att man icke misströstar om sin viljas förmåga att göra sig fri.

På så sätt är en indeterministisk övertygelse moralens första grundförutsättning; men den övertygelsen får man icke till skänks genom någon blott teoretisk undersökning. Utan den måste själv framgå såsom resultatet av en viljeakt. Så har den fria viljan att själv proklamera sin frihet.

Fri är människan, endast om hon *vill* vara fri, men då kan hon ock *i handling bevisa sin viljas frihet*,—och detta är det ovedersäglichaste av alla frihetsbevis.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK OM VILJANS FRIHET: ETT FÖREDRAG ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project

Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project

Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.

- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from

people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.